

Van het bestuur: *Nog meer bekendheid*

door Kars Veling

W e zijn een gewortelde club in Culemborg en veel mensen kennen en waarderen de NVWC. Maar ik ben echt benieuwd hoeveel van de meer dan 28.000 inwoners ons nog niet kennen en dat konden er best wel eens veel zijn.

Tijdens de Open dag van de Hulpdiensten, die in het Veerweggebied werd gehouden en waar een paar duizend mensen rondliepen, hebben we ook als Natuur- en Vogelwacht een kraam gehad en hebben we met veel mensen gesproken. Toen viel op dat zelfs echt groene mensen, inwoners van Culemborg, nog nooit van ons gehoord hadden. Dat is geen ramp, maar het is wel jammer voor die mensen en voor onze club!

Daarom is een van de speerpunten voor nu en de komende tijd om die naamsbekendheid te vergroten. Dat kan door jullie, alle leden, die in hun eigen omgeving bij burens en kennissen de NVWC onder de aandacht kunnen brengen. Vraag ze eens mee naar een excursie of lezing en laat ze je Hak-al lezen (als je hem zelf helemaal uit hebt natuurlijk).

Een laagdrempelige manier om mensen te binden is door ze zich in te laten schrijven voor de Tsjiepl, onze onvolprezen maandelijkse nieuwsbrief vol met activiteiten en nieuwtjes over de natuur in onze omgeving en alles wat daarin te beleven is. Dan zijn ze niet direct lid, maar ze blijven wel op de hoogte en als ze zien wat we allemaal willen en doen is de drempel om lid te worden vast een stuk lager.

Ook de samenwerking met de bibliotheek, de Roos van Culemborg en de Fransche School zorgt ervoor dat we met 'nieuwe' mensen in aanraking komen. Begin november was er een uitverkochte Fransche School toen daar de film 'WAD, overleven op de grens van water en land' werd vertoond. Er is zelfs een extra matineevoorstelling gekomen omdat veel belangstellenden moesten worden teleurgesteld. Deze filmvertoning was een samenwerking van de Fransche School met de NVWC en deze wordt door beide partijen op prijs gesteld. Eerder is al de film 'Wilde stad' vertoond en hoewel niet uitverkocht, ook daar waren lekker veel mensen.

Eind oktober is de landelijke manifestatie 'Nacht van de nacht' gehouden om de mensen attent te maken op de kwaliteit van het donker en om de grootschalige lichtvervuiling aan de orde te stellen. Ook daar waren we aanwezig met een korte lezing over de gevolgen van kunstlicht op nachtvinders en na afloop werd er gestroopt, waarbij we nachtvinders spotten op met stroop ingesmeerde bomen. Ook hier enthousiaste reacties, van leden, maar ook veel niet-leden.

Heeft u ook ideeën hoe we nieuwe mensen kunnen bereiken? Stuur dan even een mailtje naar bestuur@nvw.nl, dan kunnen we kijken of we daar de komende tijd mee aan de slag kunnen, want hoe meer zielen, hoe meer vreugd! 🐦

Open Dag Hulpdiensten
Grote foto Theo van Haarlem, inzet Kars Veling

2018, een recordjaar voor lepelaars tussen Lek en Linge

De aantalsontwikkeling van 1975 tot 1 oktober 2018

Everdingerwaard, 27 aug 2018.

Tekst en fotografie: Jouke Altenburg

In de nazomer van 2018 gebruikten tientallen lepelaars de Everdingerwaard als rustplaats. Dat is de laatste tien jaar niet ongebruikelijk, maar het maximum aantal van 164 exemplaren op 12 augustus 2018 was dat wel. De langdurig aanwezige grote groep lepelaars haalde de krant. Vele geïnteresseerden kwamen speciaal even langs om van hun aanwezigheid te genieten. Een mooie aanleiding om de regionale aanwezigheid van de soort sinds 1975 te reconstrueren: wanneer zagen de waarnemers, waar, hoeveel lepelaars en hoe lang bleven ze (de lepelaars welteverstaan)? Dit artikel zet de aantalsontwikkeling vervolgens in regionaal en landelijk perspectief en verkent tot slot de herkomst van de lepelaars aan de hand van de in 2018 afgelezen kleureringen.

Deze reconstructie is gebaseerd op het (gedigitaliseerde) NVWC-archief in nwc.waarneming.nl en enkele eigen data. Na verwijdering van 223 waarnemingen van overvliegende/ trekkende lepelaars resteerden voor de periode 1-1-1975 tot 1-10-2018 in totaal 2.499 records tussen de Lek, Diefdijk, Linge en Amersfoort-coördinaatlijn 152 (globaal de lijn Buren – Rivierkruising). Bij de start van de samenwerking tussen de NVWC en Waarneming.NL (2009) is de Everdingerwaard door de laatstgenoemde organisatie 'toegevoegd' aan bovengenoemde begrenzing, al hoort deze uiterwaard eigenlijk bij het werkgebied van de VVG Vijfheerenlanden.

Op basis van de dataset zijn met Excel-draaitabellen de jaar- en weekmaxima bepaald. Ik ga ervanuit dat dit een representatief beeld geeft omdat vrijwel elke actieve vogelaar grotere groepen lepelaars in het binnenland zal registreren op Waarneming.nl.

Lepelaars

Voorkomen in de tijd

Vóór de eeuwwisseling kwamen lepelaars nauwelijks in het werkgebied voor (figuur 1). De eerste waarneming na het oprichtingsjaar van de NWWC (1975) is gedaan op 27 augustus 1980 en kwam op naam van Leo van der Kooij, Tom Kompier en P. v.d. Ree. Volgens het waarnemingskaartje had het dier aan beide poten een gele ring, maar verdere details ontbreken. Vervolgens was het wachten tot 1994: op 1 resp. 5 mei lazen Arjan Brenkman resp. Wilco Stoopendaal het gekleurde exemplaar Y[c7]/GW af in de Steenwaard. Daar bleef het niet bij: op 12 juni van dat jaar zag Henk Vennix een lepelaar bij de plasjes Pont Beusichem (noordzijde). In 1997 werd op 4 mei 1 ex. in de Steenwaard gezien door Ruud Post en Jouke Altenburg. In 1998 zagen Paul van Veen en Ellen Geleedst een exemplaar bij de plasjes pont Beusichem. Samenvattend: voor de eeuwwisseling was een waarneming van een lepelaar 'aan de grond' een buitenkansje tussen Lek en Linge.

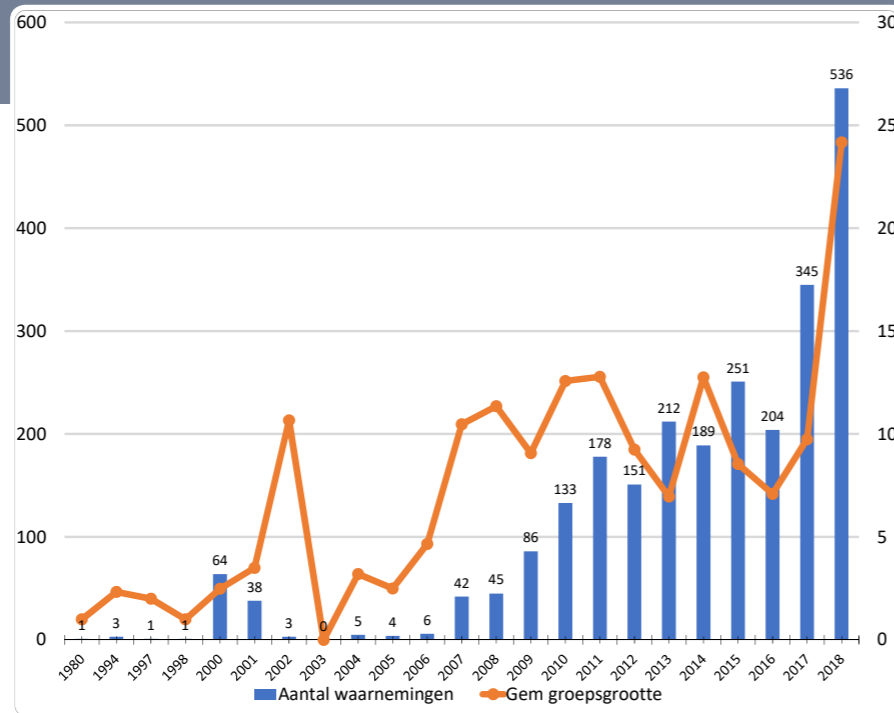
Rond de eeuwwisseling is sprake van een eerste piek in het aantal waarnemingen: 64 records in het jaar 2000 (figuur 1). Ook het gemiddelde aantal exemplaren per waarneming neemt toe: in 2002 zelfs 11 (maar de N=3). De waarnemingen betreffen geen enkelingen meer. In 2003 worden er echter geen waarnemingen gedaan. Vanaf 2004 gaat het weer zoetjes bergopwaarts om vanaf 2007 sterk te stijgen met wederom een 'sprong voorwaarts' in 2017 en 2018.

Maximale groeps-grootte en verblijfsduur

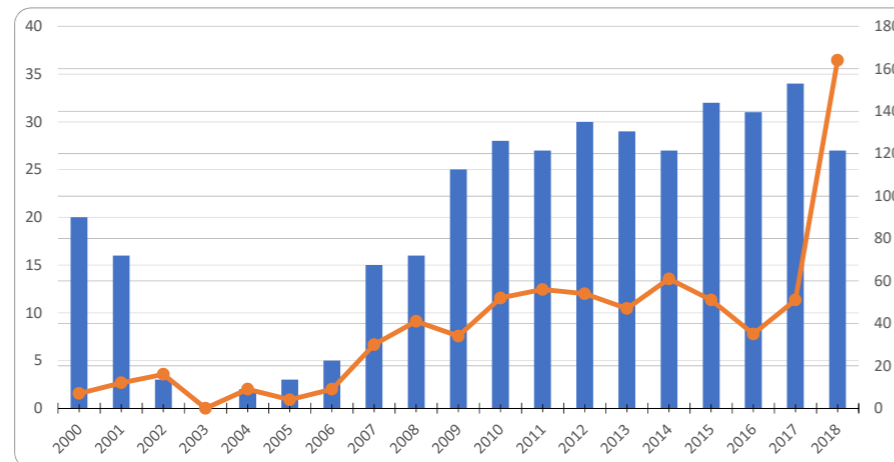
Met uitzondering van de waarneming van 5 mei 1994 (Wilco Stoopendaal, 5 ex.) betroffen de waarnemingen vóór de eeuwwisseling individuele exemplaren of een tweetal. Dat veranderde daarna (figuur 2): Arjan Brenkman zag op 12 augustus 2002 zestien exemplaren in de Baarsewaard. Vanaf 2007 t/m 2017 lag de bandbreedte van de maximale groeps-grootte tussen 25 en 60 exemplaren. In 2018 werd dat ruimschoots overtroffen door een dagmaximum van 164 stuks op, hoe toevallig, 12 augustus.

De verblijfsduur in weken nam ook sterk toe met de toegenomen maximale aantallen. Heden ten dage kunnen lepelaars van het voorjaar tot in de herfst in het NWWC-werkgebied worden gezien.

Het is interessant om in te zoomen op week-niveau en te kijken of door de jaren heen een patroon te herkennen valt (figuur 3). Het jaarlijks verloop is heel constant: de toename en afname geschiedt in dezelfde weken. Vanaf week 26 loopt het weekmaximum op met de hoogste groepsmaxima tussen week 29 (tweede helft juli) en week 34 (eind augustus). Het jaar 2018 springt er duidelijk uit met zijn grote witte ruimte als gevolg van de hogere

Figuur 1: Ontwikkeling van het aantal waarnemingen (linker-as, staafgrafiek met aantalsvermelding) en de gemiddelde groeps-grootte (rechter-as, lijngrafiek) van 1975 tot 1-10-2018. Ter wille van de leesbaarheid zijn jaren zonder waarnemingen niet weergegeven, met uitzondering van 2003. Bron: nwc.waarneming.nl

Figuur 2: Presentie in weken (linker-as, staafgrafiek) afgezet tegen maximale groeps-grootte per jaar tussen 1-1-2000 en 1-10-2018 (rechter-as, lijngrafiek) (bron: nwc.waarneming.nl). N.B. De data van 2018 beslaan geen volledig kalenderjaar, wat de waarde van het aantal waarnemingsweken voor dat jaar negatief heeft beïnvloed.

weekmaxima, maar houdt dezelfde timing aan. Vanaf week 36 (begin september) worden de weekmaxima snel lager. Na week 40 (begin oktober) zijn jaarlijks nog maar enkele of geen lepelaars meer aanwezig.

'Beste' gebieden

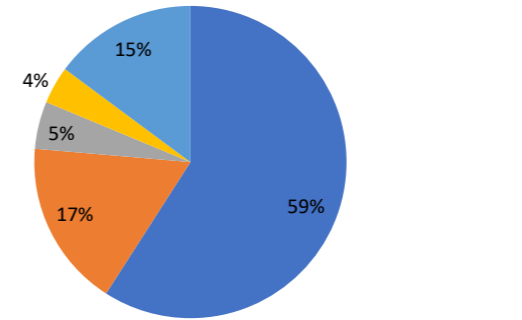
Was in de eerste jaren van de 21ste eeuw vooral de Steenwaard het gebied met de grootste trefkans, vanaf 2007 spant de Everdingerwaard de kroon. Uit dit gebied zijn in totaal 1.477 waarnemingen bekend. De Steenwaard blijft echter ook na 2007 een goede tweede. De strangen van de Baarsewaard, Gouberdingerwaard, Beusichemse waard en Bosscherwaarden (Wijk bij Duurstede) langs de Lek blijken beduidend minder populair. Binnendijks zijn lepelaars naar verhouding erg weinig waargenomen. Bij de Linge daarentegen stijgen de waarnemingskansen weer wat. Het beeld (figuur 4) zal enigszins vertekend

zijn omdat niet overal in gelijke mate wordt gekeken en de Everdingerwaard, waar veel wordt gevogeld, zich sinds 2007 ontwikkeld heeft tot de vaste rustplaats voor lepelaars. Ofwel: er kan (deels) sprake zijn van een waarnemerseffect.

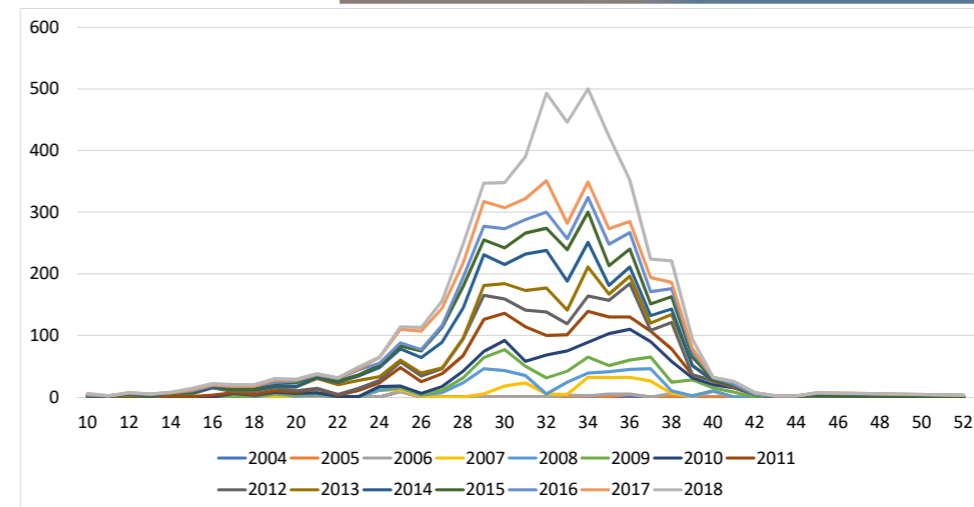
Discussie

Eerst wordt ingegaan op drie factoren die een rol gespeeld kunnen hebben bij de toegenomen aantallen en presentie tussen Lek en Linge. Achtereenvolgens zijn dat foerageerhabitat, de ontwikkeling van nabijgelegen broedkolonies en de landelijke populatie-ontwikkeling. Vervolgens gaat de discussie in op het fenomeen dat de aanwezigheidspiek in de nazomer verder kan verklaren: de dispersie na het broedseizoen. Tot besluit volgt een verkenning van de herkomstgebieden van de lepelaars, op basis van aflezingen van gekleurde exemplaren in 2018.

Figuur 4: Verdeling van de waarnemingen tussen 1-1-1975 en 1-10-2018 (N=2499) over de belangrijkste waarnemingslocaties. Bron: nwc.waarneming.nl

■ Everdingerwaard ■ Steenwaard ■ Beusichemse waard ■ Baarsewaard ■ Overig

Figuur 3: Cumulatieve weergave van maximale groeps-grootte per week per jaar voor de periode 1-1-2004 tot 1-10-2018. Bron: www.nwc.waarneming.nl

Foerageerhabitat

In het kader van Ruimte voor de Rivier werden rond de eeuwwisseling (start herinrichting Steenwaard) tot en met 2006 (afrondding herinrichting Everdingerwaard) van Beusichem tot en met Everdingen grote oppervlakten ondiep water aangelegd met flauwe oevers. Goed voor onze waterveiligheid, maar ook ideaal opgroei gebied voor vis, amfibieën en macrofauna (waterbeestjes). Er kwam dus veel meer foerageergebied voor lepelaars beschikbaar. De Steenwaard was aanvankelijk de rustplek; na de herinrichting werd de Everdingerwaard voor de soort de favoriete locatie om de dag door te brengen. Van daaruit verspreiden ze zich tegen de avond, vaak groepsgewijs, om te gaan foerageren. Als tastjager kunnen lepelaars dat prima met (heel) weinig licht.

Nabijgelegen kolonies

De toename van het aantal waarnemingen in het werkgebied vanaf 2004 (figuur 1) valt samen met de eerste geslaagde broedpoging in het ca. 20 km stroomopwaarts gelegen natuurgebied 'de Blauwe Kamer' (Feijen 2011). In 2007 neemt het aantal waarnemingen en de gemiddelde groeps-grootte scherp toe (figuur 1), evenals de maximale groeps-grootte (figuur 2). In dat jaar nam het aantal broedparen in de Blauwe Kamer toe naar 17 (Feijen 2011). Volgens de atlaskaart met de aantals-schattingen voor de meest recente atlasperiode (2013-2015) heeft de koloniegrootte in 'de Blauwe Kamer' zich gestabiliseerd op ca. 26-50 broedparen (www.vogelatlas.nl).

Maar 'de Blauwe Kamer' is niet de enige kolonie op een redelijke vliegafstand. Tijdens het laatste atlasonderzoek zijn langs het Hollands Diep een atlasblok met 51-100 en een blok met 101-250 paren vastgesteld. Op de iets

Vanaf half juli tot begin september kunnen overdag flinke aantallen lepelaars in de Everdingerwaard worden gezien. In de avondschemering vliegen ze uit om te gaan foerageren (14 juli 2017). N.B. Zoek de grote zilverreiger.

westelijker gelegen Ventjagersplaat kwamen 51-100 paren tot broeden. Datzelfde gold voor drie atlasblokken in het plassengebied op de samenvallende grenzen van Utrecht, Zuid- en Noord-Holland. (www.vogelatlas.nl).

Landelijke broedvogelontwikkeling

De toegenomen aantallen tussen Lek en Linge kunnen niet los gezien worden van de meer dan vertienvoudiging (!) van de Nederlandse lepelaarpopulatie in de afgelopen vijftig jaar. Van drie kolonies met iets meer dan 200 paren in de jaren '70, 27 kolonies met ca. 1500 broedparen rond de eeuwwisseling tot meer dan 40 kolonies met in totaal 2.530 à 3.050 paren tijdens de atlasperiode 2013-2015 (de Goeij 2018). Opvallend is dat het gebied tussen Lek en Linge tot aan de eeuwwisseling in de nazomer nauwelijks werd benut, ondanks het sterk toegenomen landelijke aantal broedparen. Dit is een indicatie dat de herinrichting van de uiterwaarden een factor van belang is geweest voor de toegenomen aanwezigheid in het werkgebied.

Waarom zien we vooral in de nazomer lepelaars in de regio?

Lepelaars broeden doorgaans in kolonies, vaak in aanwezigheid van reigers, meeuwen of aalscholvers. De Waddenzee en de Delta herbergen de meeste paren (de Goeij 2018).

Lepelaars

Na afloop van het broedseizoen verspreiden de broedvogels zich, met hun jongen, over de wijde omgeving: de post-nuptiale dispersie. Zo verminderen lepelaars de dagelijkse concurrentie om eten, dat onder meer uit visjes zoals stekelbaarsjes en grondels, garnalen en aquatische insecten bestaat (Cramp 1977). De voedselbehoefte is immers groot in deze periode. De populatieomvang is dan maximaal (ouders + jongen) en er moeten reserves worden opgebouwd voor de trek. De meeste Nederlandse lepelaars overwinteren langs de zuidelijke kusten van Frankrijk, het Iberisch Schiereiland, Mauritanië en Senegal (Lok 2013). Afhankelijk van de overwinteringslocatie is dit zo'n 1.000 tot 5.000 km vliegen (enkele reis).

Hypothese voor de hoge aantallen in 2018

Door de langdurig droge en warme zomer van 2018 was de rivierwaterstand in de Lek extreem laag. Daardoor was de lengte aan stukken met ondiep water sterk vergroot. Wellicht kon onze regio daardoor meer lepelaars van voedsel voorzien?

Waar komen de lepelaars vandaan?

De zeven in 2018 afgelezen gekleurde lepelaars geven een indicatie over de herkomstgebieden (tabel 1). Het is goed om je te realiseren dat er niet in elke kolonie wordt gekleurd. De gekleurde lepelaars blijken afkomstig uit diverse kolonies, zowel ten noorden als (zuid-)westen van de Betuwe. Het indicatieve overzicht illustreert ook dat de dispersie na het broedseizoen tegenovergesteld aan de herfsttrekrichting plaats kan vinden, getuige de aflezing van de in België geringde vogel (Tabel 1).

Kleurcombinatie	Geringd in (als pul)	Ringlocatie
NNFR/aGG	2018	Beveren (België)
aPR/PNfP	2018	Neeltje Jans (ZL)
aGN/YNfN	2018	Onderdijk (N-H)
RGa/RLYf	2012	Ventjagersplaat (ZL)
BaY/YGYf	2014	Ventjagersplaat (ZL)
GNfY/aGN	2017	Ventjagersplaat (ZL)
NfYY/aPR	2016	Vlieland

Tabel 1: Overzicht afgelezen gekleurde lepelaars (2018) in de Everdingerwaard. Uitleg van de afkortingen: B=Blue, G=Green, L=Lime (lichtgroen), N=Niger (zwart), R=Red, P=Pale (lichtblauw), Y=Yellow, a = metalen ring en de toevoeging 'f' = 'flag'. Let op: kleurringen kunnen in de loop van de jaren van tint veranderen, o.a. onder invloed van UV-licht of aanslag.

Conclusies

Brenkman en van Oort (2002) gaven de lepelaar de kwalificatie 'jaarlijkse zomergast en doortrekker in vrij klein aantal' (6-25 ex.). Deze reconstructie toont aan dat inmiddels de klasse 'vrij groot aantal' (26-125 ex.) van toepassing is. In 2018 is zelfs de kwalificatie 'groot aantal' (126-500 ex.) behaald: van week 32 t/m 35 (globaal de maand augustus) konden meer

vullende informatie op over de NVWC-waarnemingen vóór het jaar 2000. Dank aan alle 393 (!) invoerders van lepelaarwaarnemingen in www.nwc.waarneming.nl, met name grootleveranciers (> 25 waarnemingen): Ronald Janssen, Hetty en Johan Janssen, Jeroen Brandjes, P. Solleveld, Jan Buys, Paul van Veen, NVWC-archief, NVW Vijfheerenlanden, Agaath Dankers-Ten Hoeve, Sjerp Weima, Jan

Uitleg kleurringensysteem

Het huidige kleurringensysteem voor lepelaars bestaat uit een gekleurde 'vlag', 4 kleurringen en een metalen ring. De ringen worden verdeeld over beide poten: aan elke poot 3 elementen. De codering komt als volgt tot stand: linker poot / rechter poot (vanuit de vogel gezien) en van boven naar beneden. De letters voor de code worden ontleend aan de Engelse beginletters voor de kleuren (uitzondering N= zwart). De metalen ring (a) maakt bij lepelaars deel uit van de combinatie: dit vergroot het aantal opties. Een ringcombinatie wordt maar éénmaal uitgegeven: elke gekleurde vogel is daarmee op afstand als individu te herkennen. Met een telescoop kun je - onder goede omstandigheden - lepelaars tot zo'n 300 meter afstand aflezen. Maar als je wat geluk hebt omdat de vogel wat dichterbij staat, lukt het soms ook met een verrekijker.

Het voorgaande kleurringensysteem bestaat uit 2 pootringen (al dan niet in dezelfde kleur) voorzien van een 2 letter- en/of cijfercombinatie en een metalen ring. Ook met dit systeem is de plek van de metalen ring van belang. De kleur van de inscriptie (wit, geel of zwart) is een belangrijk ondersteunend kenmerk bij het bepalen van de kleur van de oude ringen, die vaak zijn verkleurd.

Langs de hele trekroute houden vrijwilligers en professionals zich bezig met het aflezen van kleurringen. Zo worden (bij leven) gegevens verzameld over aankomst en vertrek, paarband, broedprestaties, trek- en overwinteringsstrategie, overleving et cetera. Het Nederlandse kleurringonderzoek aan lepelaars wordt gecoördineerd door de Landelijke Werkgroep Lepelaar, onder auspiciën van het NIOZ en de Rijksuniversiteit Groningen. Waarnemingen van gekleurde vogels kunnen eenvoudig worden vastgelegd met de Birdring-APP van NVWC-lid Mario Huizinga.

dan 140 exemplaren bij elkaar worden gezien; een record. Uitgerekend in de droogste en warmste zomer sinds tijden zagen we de hoogste aantallen. Het wegtrekverloop, dat globaal af te leiden valt uit figuur 3, kende hetzelfde patroon als voorgaande jaren. Dat is logisch voor een lange-afstands-trekker. De gekleurde vogels indiceren een scala aan herkomstgebieden, zowel ten noorden, westen als zuiden van het werkgebied.

Dankwoord

Paul van Veen zocht in het papieren kaartjesarchief aanvullende informatie op over de NVWC-waarnemingen vóór het jaar 2000. Dank aan alle 393 (!) invoerders van lepelaarwaarnemingen in www.nwc.waarneming.nl, met name grootleveranciers (> 25 waarnemingen): Ronald Janssen, Hetty en Johan Janssen, Jeroen Brandjes, P. Solleveld, Jan Buys, Paul van Veen, NVWC-archief, NVW Vijfheerenlanden, Agaath Dankers-Ten Hoeve, Sjerp Weima, Jan

Zwaaneveld, Tom Zeegers, Bertie van Eldik en Mario Huizinga. De landelijke Werkgroep Lepelaar (contactpersoon Petra de Goeij) wordt bedankt voor de snelle en informatieve terugkoppeling over de waarnemingen van gekleurde lepelaars.

Bronvermelding

Brenkman A. en L. van Oort (2002). *Themanummer 'Waarnemingen Culemborgse Vogels (1975-juni 2002)'*. Hak-al 28/4, Natuur- en Vogelwacht Culemborg.
Cramp S. (ed.) (1977). *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa*. Oxford University Press, Oxford. Vol 1: Pp. 352-357.
Feijen M. 2011. *Beheerplan Blauwe Kamer, Grebbeberg en Laarsenberg 2011-2021*. Stichting Utrechts Landschap.
de Goeij P. (2018). *Lepelaar Platalea leucorodia* Pp. 174-175 in: *Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018, Vogelatlas van Nederland*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
Lok T. (2013). *Spoonbills as a model system: a demographic cost-benefit analysis of differential migration*. PhD Thesis, University of Groningen, Groningen, The Netherlands. www.birdring.nl
www.nwc.waarneming.nl
www.sovon.nl/lepelaar
www.werkgroeplepelaar.nl
www.vogelatlas.nl

Gekleurde lepelaars worden langs de hele route afgelezen: aR[JO]/N[JO] in de monding van de Taag (Alcochete / Portugal, 18-2-2017)

Genieten van lepelaargedrag

Tekst en fotografie: Jouke Altenburg

Volwassen lepelaar in tegenlicht, Baie de la Somme (Fr.) 23-6-2018.

In de nazomer van 2018 gebruikten meer dan honderd lepelaars de Everdingerwaard een maand lang als rustplaats. De vogels stonden overdag, vaak op één poot, hun eten te verteren. Vooral de volwassen vogels besteedden ook de nodige tijd aan het onderhouden van hun veren. Wanneer je de tijd nam om de groep rustig te observeren, viel wederzijdse verenverzorging te bewonderen. Dat gedrag komt niet veel voor in de vogelwereld. Ook het bedelen en 'hannesen' van jonge vogels was een genot om te zien. Maar hoe onderscheid je de leeftijden eigenlijk met zekerheid? Alle redenen dus om 'de boeken' in te duiken. De recent verschenen uitgave van Ernst Poorter (2018) was daarbij een belangrijke bron.

Jonge lepelaars zijn uiterlijk goed te onderscheiden van de volwassen vogels. Hun snavel is (bruin)grijs-rozig van kleur in plaats van zwart met een gele eindvlek. De beenplaten van zo'n onvolwassen snavel zijn namelijk nog dun, waardoor de bloedvaten er doorheen schijnen (Poorter 2018). Een tweede kenmerk vormen de punten van de vleugelveren. Bij de jongen zijn die zwart, meestal aan de vleugeluiteinden. Dat kenmerk is niet alleen in vlucht maar ook aan de grond vaak te zien. Deze zwarte punten verdwijnen echter geleidelijk (bij elke jaarlijkse ruibeurt) naarmate de vogels ouder worden (Poorter 2018). Ook oudere vogels

kunnen dus donkere (lees grijze) punten aan de vleugelveren hebben (zie foto)! Na afloop van het broedseizoen zijn de veren van de oudervogels groezelig wit van kleur; de jongen hebben nog een helderwit verenpak. Soms zijn bij de oudervogels de restanten van de sierveren op de kop of de gele borstband uit het prachtkleed nog te zien. In vlucht is bij hen doorgaans de eerste rui van de vleugelpennen te zien. Er zijn dus tal van mogelijkheden om in de (na-)zomer de jongen van adulten te onderscheiden.

Drie foeragerende lepelaars: links een adult met zwarte snavel, de kernmerkende gele punt zit onder water. In het midden en rechts een juveniel met een grijs-roze snavel (Everdingerwaard, 4-8-2015).

Ook adulte lepelaars (zwarte snavel met gele punt) kunnen tot hun 5e of 6e kalenderjaar nog donker(grijs) toppen aan de vleugelpennen hebben (Ouddorp, 14-9-2018, foto Paul van Veen).

Jonge lepelaars zijn in vlucht te herkennen aan de intens zwarte punten aan de vleugelveren (Everdingerwaard, 16-8-2017).

De middelste en rechtse lepelaar poetsen elkaar wederzijds (mutual preening), terwijl gekleurde lepelaar YRa/BYfY het eigen verenpak verzorgt (Everdingerwaard, 4-8-2016).

Bedelen

Echt onmiskenbaar zijn de jongen aan hun bedelgedrag. Met hun romp in een horizontale houding lopen ze met op- en neergaande hals en kop achter een van hun ouders (of een willekeurige adult) aan. Onderwijl maken ze een sjirpend geluid, dat op flinke afstand hoorbaar is. Het kwam in augustus 2018 herhaald voor dat een jong pas na minutenlang bedelen zijn of haar snavel in die van een oudervogel mocht steken. Deze braakte daarna voedsel op uit de krop. Maar het kwam ook met regelmaat voor dat de adult consequent wegliep en weigerde te voeren, met het jong almaar 'sjirpend' achter zich aan. Cramp (1977) vermeldt dat de gezinsband tot ongeveer een maand na uitvliegen in stand blijft. In die periode vangt de jongen in toeneemende mate hun eigen voedsel. Maar dat is wel een vaardigheid die ze onder de knie moeten zien te krijgen.

Oefening baart kunst

In augustus 2018 was herhaaldelijk te zien dat een lepelaarjong minutenlang aan het hannesen was met een tak of een plantenstengel (kattenstaart, riet). Het gebeurde zo vaak dat ik me afvroeg of dit gedrag een functie zou hebben. Het lezen van Poorter (2018) bracht me op een mogelijke verklaring. Hoewel vaak vermeld, is een lepelaar géén 'voedselzever'. Hun snavel bevat geen zeefapparaat maar wel rijen van zeer gevoelige orgaanjes. Poorter (2018) stelt dat een lepelaar daarmee al 'roerende' een 3D-onderwater-beeld op kan bouwen waarmee prooien gelokaliseerd kunnen worden. Is de (glibberige) prooi eenmaal gevangen, dan moet deze naar binnen worden gewerkt. De binnenkant van de lepelaar snavel heeft hiervoor aangepaste ribbelstructuren, maar het naar binnen werken vergt de nodige handigheid. Een lepelaar heeft namelijk een lange snavel en geen tong. 'Gegrepen' betekent dus niet automatisch 'gegeten'. Achteraf bezien waren die hannesende jongen dus mogelijk het manipuleren van een prooi aan het oefenen!

Poets jij mij, dan poets ik jou

Allo- en mutual preening

Vogels besteden dagelijks veel tijd aan het verzorgen van hun veren. Het verenpak moet voor een onbekommerde vlucht en een warme, waterdichte 'jas' zorgen. Verwijderen van veer- en huidparasieten is van belang voor de gezondheid. Maar ja, er zijn van die plekken op het lijf waar vogels met hun snavel of poten lastig bij kunnen komen. Welke plekken hangt af van hun lichaamsbouw. Bij 'allopreeing' verzorgt (=preening) een vogel de veren van een ander (=allo) exemplaar. Het verschijnsel dat twee vogels elkaar wederzijds verzorgen wordt mutual preening genoemd.

Allopreeing komt het meest voor bij soorten die in nauw fysiek contact met elkaar komen (kolonievogels) of waarvan de oudervogels uiterlijk sterk op elkaar lijken en/of bij partners. Het verzorgen van elkaars veren correleert met de kans dat oudervogels opeenvolgende broedseizoenen bij elkaar blijven. Maar er zijn ook gevallen beschreven waarbij vogels van verschillende soorten elkaar poetsten (wikipedia.org) (Poorter 2018). Experimenteel onderzoek bij duiven toont aan dat allopreeing effectiever is in het tegengaan van parasieten dan zelf de veren poetsen (Villa et al. 2016).

Hoe poetsen lepelaars?

Na het broedseizoen gaan de adulten in de rui. Hoofd- en nekveren worden eerst vervangen, gevolgd door de rompveren en de eerste handpennen. Er moet dus extra worden gepoetst: alle nieuwe veren moeten netjes in de plooi worden gebracht en de schilfers van de bloedsvoelen, waar de veren zich in hebben ontwikkeld, moeten worden verwijderd. De jongen van dat kalenderjaar ruien nog niet in de nazomer, want zij hebben net een nieuw verenkleed (Cramp 1977). De volgende beschrijving van het poetsen is gebaseerd op eigen observaties en informatie uit Poorter (2018). De vogel staat ontspannen met loshangende vleugels in de poetshouding. De snavel van een lepelaar heeft een lichte overbeet. Aan het eind van de licht kromgebogen bovensnavel zit een klein 'kammetje'. Telkens wordt de snavel

langs de stuitklier gehaald. Met de olie uit die klier worden de veren waterafstotend gemaakt. Alle plekken van het lijf en de veren worden zorgvuldig langsgelopen. Omdat de snaveltip en het kammetje vettig zijn van de olie blijven daar schilfertjes aan kleven. Daarom zie je de lepelaars met regelmaat hun snavel in het water dopen én heen en weer bewegen: zo spoelen ze de schilfers af. Door de kop en de ondersnavel over de stuitklier te halen worden deze vettig. Daarmee worden bijvoorbeeld de rug en nek ingewreven.

Maar ja, die nek- en kopveren, daar kun je als lepelaar met die 20 cm. grote snavel niet bij. En ze hebben ook geen echt geschikte poot of tenen om hun kop mee te poetsen. Dan is het handig om elkaar te poetsen. Het is een bijzonder gezicht om lepelaars met die toch wel forse snavel heel voorzichtig de kop of de nek van een soortgenoot te zien verzorgen. Ook rondom de ogen wordt alles heel precies besnaveld. Lepelaars verzorgen elkaar ook gelijktijdig (zie foto). Een lepelaar die met laag gehouden kop op een ander toeloopt nodigt uit om wederzijds te poetsen. De coördinatie van dat poetsen is natuurlijk nog wel een punt. Kan de ene lepelaar de andere 'sturen' waar het meest moet worden gekriebeld?

Wat een boek!

Het recent verschenen 'Lepelaargewoonten - lepelaargenoten' van ecooloog en natuurbeschermer Ernst Poorter is een beste 'pil' (313p.). Als ik eerlijk ben, is het naar mijn smaak 'wat bloemrijk' geschreven. De stijl doet denken aan J.P. Thijssen. Anderzijds zorgt dit taalgebruik ervoor dat de wetenschappelijk kennis, die aan het boek ten grondslag ligt, begrijpelijk blijft. De uitgave beschrijft alle facetten van het lepelaarsleven: van de West-Europese broedgebieden tot West-Afrika, van de aantalsontwikkeling in de afgelopen halve eeuw tot anatomische en gedragsbeschrijvingen. Dit alles doorspekt met eigen ervaringen van de auteur. Je voelt zijn betrokkenheid bij het onderwerp, wat hij ervoor heeft gedaan én hoe hij ervoor heeft afgezien. In één woord: inspirerend!

Het boek is voorzien van een flink katern met illustratieve foto's en afbeeldingen. De kleurbalans van de oudere foto's (vermoedelijk gescande dia's) is, heel begrijpelijk, niet altijd optimaal. Maar daar staan topfoto's tegenover, zoals een adembenemende luchtfoto van een enorme vlucht lepelaars boven een Afrikaans wadengebied. De uitgebreide inhoudsopgave maakt grasduinend lezen mogelijk. Als lezer kun je – net als een lepelaar – actief op zoek naar wat van je gading is. De grote hoeveelheid bijeengebrachte, goed geordende en geannoteerde kennis en boeiende details maken deze uitgave wat mij betreft een aanwinst voor de boekenkast van elke natuurliefhebber die meer wil weten over deze iconische vogelsoort. Hoewel de schrijver met het tweede deel van de titel ('lepelaargenoten') blijkens zijn voorwoord wat anders bedoelt, is deze woordsamenstelling voor mij RAAK: van zo'n lepelaarboek kun je blijven genieten. De uitgave is een levenswerk, waarvoor groot respect past. Aanbevolen!

Dankwoord

Paul van Veen wordt bedankt voor het ter beschikking stellen van zijn foto van de volwassen lepelaar met donkere vleugelveerpunten.

Bronvermelding

Cramp S. (ed.) (1977). *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa*. Oxford University Press, Oxford. Vol 1: Pp. 352-357.
Poorter E. (2018). *Lepelaargewoonten – lepelaargenoten*. ISBN: 9789082828603 (hardcover). Uitgeverij Op de Wierde, Groningen.
Villa, Scott & Goodman, Graham & Ruff, James & Clayton, Dale. (2016). *Does allopreeing control avian ectoparasites?* *Biology Letters*. 12. 20160362. 10.1098/rsbl.2016.0362.
<https://vroegevogels.bnnvara.nl/nieuws/lepelaargewoonten> (21 september 2018)
www.werkgroeplepelaar.nl
[www.en.wikipedia.org/wiki/Preening_\(bird\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/Preening_(bird))
(met uitgebreide annotatie) 🐦

Kortstondige voedselbonanza's, een boeiend fenomeen

Over de interactie tussen kokmeeuwen, lepelaars en ... garnalen

Tekst en foto's: Jouke Altenburg

Groepsgewijs foeragerende kokmeeuwen en lepelaars bij opkomend tij in de ochtendschemering (Terschelling, 14-9-2018)

U kent het verschijnsel vast uit eigen ervaring: wanneer er plotseling een voedselbron beschikbaar komt, weten allerlei vogelsoorten daar vliegsvlug op in te springen. Denk aan de eenden die in het plantsoen op gevoerd brood afkomen, zilver- en mantelmeeuwen achter een vissersboot, kokmeeuwen die achter een mestinjecteur de wormen uit raaigrasland peuren of ooievaars die op een pas gemaaid weiland rondstappen om te zien of er nog (gesneuvelde) amfibieën, weidevogelkuikens, haasjes of muizen te scoren zijn. In de week van 18 september jl. berichtten diverse dagbladen dat 2018 door het langdurig warme zomerweer een zeer goed garnalenjaar was. Dat bericht bleek nauw aan te sluiten bij twee veldbelevissen, een week tevoren. Dit artikelje beschrijft die belevissen en de daaruit voortvloeiende zoektocht.

Wanneer ik op een van de Waddeneilanden vertoef, ga ik het liefst enkele uren voor hoog water naar een kwelder, die met hoog water net niet onderloopt. Lekker rustig met je kont op het dijktaalud (of op een krukje, de jaren beginnen toch te tellen) uren turen. Het is me vooral te doen om de 'binnen lopende' steltlopers, die met elkaar gaan wachten tot het wad weer beschikbaar komt om te foerageren. Dat overtijen van duizenden vogels is een prachtig schouwspel en een ideale gelegenheid om gekleurde exemplaren op te sporen. Maar op 10 en 14 september 2018 leverde het uren turen ook de nodige verwondering op: maakte ik op de kwelder van Striep (Terschelling) tweemaal een 'voedselbonanza moment' mee? In beide gevallen was het opkomend tij onder schemerige omstandigheden. Op een gegeven moment werd mijn aandacht getrokken door

een zich formerende grote groep, krijgsende kokmeeuwen. Ze staken zittend op het wateroppervlak hun koppen onder water of doken uit lage vlucht in het water. Daarbij kwamen hun rompen net onder water (zie foto). Ik interpreteerde het gedrag als voedsel zoeken en niet als badderen. Er werd namelijk geen aandacht aan het verenkleed besteed.

De kokmeeuwen zaten heel geconcentreerd in een strook van naar schatting zo'n 15 bij 100 meter. De vliegende exemplaren konden met de kop in de wind gemakkelijk als een torenvalk 'blijven hangen' en telkens een nieuwe duik nemen. Bij elkaar zullen het gauw meer dan 500 vogels zijn geweest, al heb ik geen poging gedaan om de groep nauwkeurig te schatten.

Toen de groep zich al krijgsend formeerde trok dat de aandacht van een aantal lepelaars, die

Jonge lepeelaar vangt een garnaal op het wad nabij Kinnum (Terschelling, 10-9-2018)

Foto-impressie van de voedselzoekende mêlee – met opzet met een lange sluitertijd genomen (Terschelling, 14-9-2018)

op enkele honderden meters afstand al op het hoge deel van de kwelder stonden te rusten. Acht stuks kwamen aanvliegen (op 10 sept.) en voegden zich in de mêlee. Het opkomende water stond vanaf het einde van hun tarsus ('de knie' – dit is eigenlijk de enkel) tot de buikveren. Het gedrag van de kokmeeuwen kon eigenlijk alleen maar op voedsel zoeken wijzen. Maar wat ze aten, kon ik niet zien. Gelukkig hadden de lepelaars zich bij de groep gevoegd. Zij maken een duidelijke beweging wanneer ze een prooi hebben gevangen. De snavel komt met een zwiep boven water en wordt schuin omhooggestoken, zodat de prooi soepel het keelgat in kan glijden. Ik heb tweemaal geteld hoeveel slikbewegingen een individuele lepeelaar per minuut maakte: 8x resp. 19x. Maar waar foerageerden ze op? Ook door de telescoop was het niet te zien. Na een minuut of tien viel de groep kokmeeuwen uit elkaar en vlogen de lepelaars weer terug naar hun ruststek. Eenmaal thuis lieten de belevissen me niet los. Ik bekeek de foto's ervan sterk vergroot op de computer: dat gaf geen uitsluitsel over de prooi. In de week erna verscheen een interessant bericht in een aantal dagbladen. Daarin werd gemeld dat de zeer warme zomer de garnalenstand een enorme impuls had gegeven. Zouden de lepelaars en kokmeeuwen garnalen hebben gegeten? Eerst maar eens informatie over de ecologie van de garnaal gezocht. Er blijkt een 'kennisdocument garnaal' te bestaan (Wintermans 2014). Garnalen foerageren het liefst in de schemering (OK) en tijdens opkomend tij (OK). De dag brengen ze bij voorkeur ingegraven in

een zandbodem door. In de herfst (OK) is de dichtheid in de Waddenzee ongeveer vijf keer groter dan in de lente. Voorlopige conclusie: de waarnemingsomstandigheden en -timing komen goed overeen met deze beschrijving.

Maar foerageerden die kokmeeuwen en lepelaars daadwerkelijk op garnalen? De ter plekke gemaakte foto's waren daarvoor niet gedetailleerd genoeg gebleken. Maar een fotoserie die ik op 10 september twee uur eerder op het wad bij Kinnum had gemaakt, gaf wel een aanwijzing. Sterk ingezoomd is op twee beelden te zien dat deze, eveneens intensief foeragerende, lepelaars garnalen eten (zie foto). Een garnaal lijkt een prooi van niks, maar als je maar heel veel keren per minuut zo'n prooi van 3 à 4 gram vangt, raakt de maag toch gevuld. Met een niet denkbeeldige dichtheid van 100 garnalen per m² lagen in de foerageerstrook enkele honderden kilo's garnalen 'voor het opvissen'. De lepeelaar wordt al enkele decennia intensief door wetenschappers gevolgd. Passen mijn twee observaties bij het lepeelaaronderzoek? Ik heb de recente publicatie van Jouta et al. (2018) 'met rode konen' gelezen. De auteurs onderzochten het eten dat de lepeelaar jongen krijgen gevoerd en relateerden dat aan het broedsucces en de ontwikkeling van de grootte van de kolonies in de Waddenzee. In tegenstelling tot de werkhypothese bleken lepelaars op de Waddeneilanden hun jongen overwegend (plat-)vis in plaats van de veronderstelde garnalen te voeren. Omdat de (plat-)visstand in de Waddenzee er niet goed voorstaat, vermoeden de auteurs dat dit een

belangrijke regulerende factor is voor het afnemende jongenaantal en de afgevlakte groei van de kolonies.

De beide observaties lijken er echter op te wijzen dat lepelaars in de vroege herfst van 2018 profiteerden van (zeer) hoge dichtheden aan garnalen in de Waddenzee. Zou zich dat ook hebben vertaald in de aantallen en conditie van de lepeelaarjongen, die in 2018 zijn opgegroeid? Het nieuwsbericht van 1 juni 2018 op RTV-Noord over de lepeelaarkolonie op Schiermonnikoog toont voor het afgelopen broedseizoen in elk geval een positief beeld, met dezelfde verklaring.

Kortom, mijn belevissen lijken te passen in de puzzelstukken van de wetenschap. Hoeveel leuker en inspirerender kan vogels kijken zijn?

Bronvermelding

Jouta J., P. de Goeij, T. Lok, E. Velilla, C.J. Camphuysen, M. Leopold, H.W. van der Veer, H. Olf, O. Overdijk, T. Piersma (2018). *Unexpected dietary preferences of Eurasian Spoonbills in the Dutch Wadden Sea: spoonbills mainly feed on small fish not shrimp*. *Journal of Ornithology* 159: 839–849.
Wintermans G.J.M (2014). *Kennisdocument Garnaal*. WEB-rapport 14-04 Wintermans Ecologenbureau, Finsterwolde.
<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/09/18/goedkope-garnalen-door-warm-weer-a1616967>
<https://www.rtvnoord.nl/nieuws/194799/Het-gaat-weer-beter-met-de-lepelaars-op-Schiermonnikoog>
www.werkgroeplepelaar.nl

Kortstondig intensief foeragerende kokmeeuwen en lepelaars in de avondschemering (Terschelling, 10 september 2018)